

Zdzisław Włodarczyk

Materiały do dziejów parafii ewangelicko-augsburskiej w Wieluniu (II)

Rocznik Wieluński 13, 145-148

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zdzisław Włodarczyk

MATERIAŁY DO DZIEJÓW PARAFII EWANGELICKO-AUGSBURSKIEJ W WIELUNIU (II)

W tomie 7 (2007) „Rocznika Wieluńskiego” ukazało się drukiem kilka dokumentów z zasobu Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Wieluniu¹. Publikacja stanowiła zwieńczenie pewnego okresu badań autora nad przeszłością wieluńskiej wspólnoty – czasu zapoznawania się z zachowaną spuścizną archiwalną. Dodatkowo przeprowadzone zostały kwerendy w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AGAD) – zespół Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego oraz Oddziale Łódzkiego Archiwum Państwowego w Sieradzu (APŁOS) – zespół Starostwo Powiatowego w Wieluniu. Pozwoliło to na ustalenie, że podstawowe znaczenie dla badań nad genezą, powstaniem oraz dziejami wieluńskiej wspólnoty ewangelickiej mają dokumenty przechowywane w archiwum parafialnym². Dotyczy to bogatej korespondencji z władzami świeckimi i duchownymi, ksiąg stanu cywilnego oraz dokumentów własnych. Szczególną dbałość o akta wykazywał ks. Bogumił Sachs: większość otrzymanej korespondencji zaopatrywał w kopie odpowiedzi. Niestety, zachowało się niewiele dokumentów z okresu przed I wojną światową, czy dwudziestolecia międzywojennego. Z relacji wiernych wiadomo, że żołnierze sowieccy, wkrótce po zajęciu Wielunia w 1945 r., wiele z nich spalili. Archi-

¹ Były to dokumenty: Protokół z zebrania wiernych w Wolnicy Grabowskiej w sprawie poborów miejscowego kantora; Wokacja Karola Pfeifera na kantora w Wolnicy Grabowskiej; Protokół wizytacji parafii dokonanej przez superintendenta generalnego ks. Juliusza Burschego; Część opisowa sprawozdania rocznego ks. R. Haefke za rok 1914.

² Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Wieluniu (dalej APE-AW), Akta dotyczące się miejscowej służby pasterskiej. Na zapytanie superintendenta Augusta Modla, pastor Edward Kretschmar odpowiedział, że akta parafii „są szyte i składają się z siedmiu plik”, Kretschmar do Superintendenta Diecezji Kaliskiej (SDK), Wieluń 24 I 1843 r.

walia parafialne uzupełniają dokumenty zgromadzone w Warszawie i Sieradzu, natomiast w mniejszym stopniu przechowywane w Archiwum Państwowym w Łodzi.

Zainteresowanie wieluńską parafią ewangelicko-augsburską w dalszym ciągu skutkowało publikacją przyczynków przybliżających zainteresowanym jej dzieje³. W obecnym tomie „Rocznika Wieluńskiego” edytujemy dokumenty związane z tą tematyką. Dotyczącą one szkoły elementarnej (ewangelickiej). Jednej z wielu placówek oświatowych działających w Wieluniu w wieku XIX, która mieściła się w budynku plebani – obiektu wystawionego staraniem władz Królestwa Polskiego. Bezpośrednio z obszerną salą lekcyjną sąsiadowało mieszkanie nauczyciela. Składało się ono z dwóch izb oraz kuchni. Skromne wyposażenie szkoły wystarczało, w świetle opinii władz oświatowych, do realizacji zadań programowych. W szczytowym okresie – rok szkolny 1873/74 – do placówki tej uczęszczało 60 uczniów. W zdecydowanej większości były to dzieci miejscowych ewangelików. W pewnych okresach znaczny odsetek stanowili katolicy. Sporadycznie spotykamy też osoby wyznania mojżeszowego i prawosławnego⁴.

Prezentowane materiały przybliżają losy wieluńskiej szkoły, jak i zatrudnionego w niej nauczyciela w dobie powstania styczniowego. Stacjonujące w mieście wojsko wymagało kwater. W szczytowym okresie przebywało tutaj kilka kompani Bielezierskiego Pułku Piechoty, oddziały kozaków i tzw. objeszczyków (strażników granicznych). Nic więc dziwnego, że pomieszczenia szkoły – ze względu na swe gabaryty – budziły zainteresowanie rosyjskich kwatermistrzów.

Protokoły zostały sporządzone na potrzeby władz powiatu wieluńskiego. W niniejszej publikacji korzystano z duplikatów pozostawionych gospodarzowi obiektu – wieluńskiej parafii ewangelickiej. Przechowywane są w archiwum parafialnym – poszyt: Akta dotyczące się szkół elementarnych parafii ewangelickiej Wieluń. Brak paginacji. Stan zachowania określić można jako dobry.

Opis szkoły ewangelickiej i mieszkania nauczyciela w Wieluniu z 8 II 1864 r.

Opisanie stanu mieszkalnego szkoły ewangelickiej

Do akt⁵

³ Po 2007 r. ukazały się: Z. Włodarczyk, *Powstanie parafii ewangelicko-augsburskiej w Wieluniu 1818–1824*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2008, t. 9, s. 61–75; tenże, *Spór między parafią ewangelicką-augsburską w Wieluniu a właścicielami manufaktury sukienniczej w pierwszej połowie XIX w.*, „Rocznik Wieluński” 2008, t. 8, s. 77–88; tenże, *Sachowie. Z przeszłości pewnej rodziny*, „Kronika Wielkopolski” 2011, nr 1(137), s. 5–15; tenże, *Związki ewangelików w Dąbrowie i Będzinie z Wieluniem około połowy XIX w.*, „Ewangelik” 2008, nr 2(24), s. 53–58; tenże, *40. rocznica śmierci ks. Henryka Wendta*, „Rocznik Wieluński” 2009, t. 9, s. 205–207; tenże, *Wspomnienie o Edwardzie Kretschmerze – w 200. rocznicę urodzin*, „Rocznik Wieluński” 2010, t. 10, s. 167–169; tenże, *Der Wieluner Pastor Eduard Kretschmar*, „Jahrbuch Weichsel-Warthe” 2011, Jg. 57, s. 131–134; tenże, *Szkolnictwo elementarne na terenie parafii ewangelicko-augsburskiej w Wieluniu w latach 1823–1914*, [w:] *Dziecko II*, red. E. Lewik-Tsirigotis, G. Pietruszewska-Kobiela, Z. Włodarczyk, Wieluń 2012, s. 267–284; C. Jordan, *Losy kościoła Sióstr Bernardynek w Wieluniu po jego przejściu przez parafię ewangelicko-augsburską w Wieluniu*, [w:] *400-lecie klasztoru Sióstr Bernardynek na ziemi wieluńskiej*, red. J. Książek, T. Olejnik, Wieluń 2013.

⁴ Z. Włodarczyk, *Szkolnictwo elementarne na terenie parafii ewangelicko-augsburskiej w Wieluniu w latach 1823–1914*, [w:] *Dziecko II...*, passim.

⁵ Adnotacja w lewym górnym rogu.

Działo się w Wieluniu dnia ósmego lutego 1864 roku. Po wyprowadzeniu się wojska z domu kościelnego Kolegium Kościelne zajmując się urządzaniem na nowo szkoły dla powrócenia dzieciom nauki i możliwości pomieszczenia znowu nauczyciela – zebrano się w dniu dzisiejszym w komplecie przy asystencji Wgo burmistrza miasta Wielunia w lokalach domu kościelnego na szkołę przeznaczonych, które przez wojsko zajmowane było – a to celem sporządzenia opisu, w jakim stanie pozostawione zostały, a po obejrzeniu znaleziono izbę szkolną, dwa pokoje pomieszczenia kantorskiego oraz kuchenkę w stanie następującym:

I^{mo} ściany i sufity pomienionych lokalów w tynkach zupełnie są uszkodzone

II szyb w oknach brakuje dziewięć

III piec w izbie szkolnej ma odłamany szyber i kafle niektóre potłuczone

IV piec w pomieszkaniu nauczyciela oberwany w gzymsach i popękany

V drzwi tamże, półszklane mają wszystkie cztery szyby wytłuczone i klamkę w zamku oderwaną

VI szafka tamże w murze będąca ma drzwi skrzydłowe zniszczone oraz dwie półki brakują

VII w trojgu drzwiach ze sieni dwa zamki są zniszczone a przy jednym brakuje klucza oraz sztaby

VIII kuchnia wymaga wymurowania nowego trzonu w miejsce rozebranego

IX główne drzwi wchodowe do plebanii pozbawione są zupełnie zamka

X w sieni połowę okna jednego wydarto a drugie okno w części

Na tem opisanie terażniejszego stanu szkoły ewangelickiej tudzież pomieszczenia kantorskiego ukończywszy – kosztorys naprawy wyluszczonej uszkodzeń przez Wgo budowniczego p^m (osobno dołączony będzie) celem przedstawienia go władzy dla pozyskania upoważnienia do podniesienia remanentu w kasie szkolnej (na teraz się znajdującego – po czem protokół niniejszy (w 2 jednobrzmiących okazach) sporządzony, zamknięty i podpisany zostaje.

Burmistrz miasta Wielunia [Szosland⁶ podpis nieczytelny]

Wilhelm Winkler⁷

A. Lühe⁸

A. Landek⁹

B. Schultz¹⁰

A. Maliszewski¹¹

⁶ Teodor Szosland, burmistrz Wielunia w okresie powstania styczniowego, gorliwy wykonawca poleceń władz rosyjskich, T. Olejnik, *Powstanie Styczniowe na ziemi wieluńskiej*, Wieluń 2013, s. 203.

⁷ Pastor w Wieluniu, T. Olejnik, *Leksykon Miasta Wielunia*, Wieluń 2007, s. 352.

⁸ Aleksander Lühe – budowniczy powiatu wieluńskiego, członek miejscowej wspólnoty ewangelickiej, APE-AW, Akta dotyczące etatu i rozkładu składki parafii ewangelicko-augsburskiej w Wieluniu, bp.

⁹ August Landek, garbarz, członek Kolegium Kościelnego, APE-AW, Akta..., bp.

¹⁰ Berthold Schultz – kupiec, członek Kolegium Kościelnego, APE-AW, Akta..., bp.

¹¹ August Maliszewski, szynkarz, członek Kolegium Kościelnego, APE-AW, Akta..., bp.

Raport władz Wielunia, kolegium kościelnego i opiekuna szkoły, do naczelnika powiatu wieluńskiego o stanie szkoły ewangelickiej

Działo się w mieście Wieluniu dnia 21 maja/2 czerwca 1864

Wykonując zarządzenie naczelnika p^{tu} wieluńskiego z dn. 13/25 maja rb nr 12529 w przedmiocie wyjaśnienia

1. Czy dzieci wyznania ewangelickiego w ciągu roku 1863 regularnie uczęszczały do szkoły.
2. Czy nauczyciel wykładał im nauki i który mianowicie.
3. Ile dzieci do szkoły przybywało.
4. W jakiej obszerności lokal na szkołę oraz na mieszkania nauczyciela udzielonym został przez księdza pastora i w której mianowicie części domu to jest czy na dole lub na górze.

Magistrat miasta Wielunia łącznie z kolegium kościoła, opiekunem szkoły i nauczycielem na powyższe pytania wyjaśnia, jak następuje.

I Od czasu odebrania właściwego lokalu na kwaterunek – dzieci nie mogły inaczej tylko nieregularnie przychodzić dla rozmaitych niedogodności i przeszkód z kwaterunku wypływających, mianowicie z przyczyny utrudnionego przystępu dla dzieci, gdy korytarz na parterze zwykle zatłoczony był kwaterującymi żołnierzami

II Nauczyciel Michał Kitzman¹² uczył dzieci zwykłym porządkiem do wyż rzeczonej pory, potem tam uczył, gdzie i z rodziną mieszkał czynił to tylko częściowo

III Do czasu zajęcia na kwaterunek uczęszczało regularnie i jednocześnie 56 dzieci płci obojga, następnie aż do końca roku szkolnego przychodziło na przemian trzema oddziałami szkoły codziennie z Igo oddziału od godziny 8 – 10 z rana dzieci 19; od godziny 10 – 11 z rana z IIIgo oddziału dzieci 9; od godziny 2 – 4 po południu z IIgo oddziału dzieci 15. Razem o różnej porze dzieci 43, ale w coraz mniejszym komplecie.

IV W dniu zabrania szkoły – opiekun tejże ksiądz Winkler na mieszkanie nauczycielowi odstąpił ze swego własnego lokalu na piętrze, salon tejże wielkości co izba szkolna pod nim na parterze będąca oraz kuchnię t.j. tyle ile można było, pozostawiwszy sobie niewielkie dwa pokoje i kancelarię, z niedogodnością dla siebie.

Po czym jeszcze kolegium kościelne wieluńskie objawia niniejszym zdanie swoje: iż wynagroda za postawiony kwaterunek należna przypada księdzu Winklerowi miejscowemu za ustąpienie przezeń połowy pomieszczenia swojego na użytek szkoły, bez czego dzieci byłyby zupełnie pozbawione wykładu i dozoru szkolnego. Nauczyciel nie byłby miał ani pomieszczenia dla siebie.

Gdy nic więcej nie było do nadmienienia protokół niniejszy na tym zamknięto i po dokładnym odczytaniu go przyjęty przez magistrat, kolegium kościelne i opiekuna szkoły podpisany zostaje; nauczyciela zaś na teraz przy szkole wcale nie masz.

Opiekun Szkoły [Wilhelm Winkler – podpis nieczytelny]
Kolegium Kościelne

¹² Nauczyciel szkoły elementarnej-ewangelickiej w Wieluniu. Pochodził z Włocławka, tam też ukończył szkołę obwodową (1840 r.). Po zdaniu egzaminu przed komisją Rządu Gubernialnego Warszawskiego pracował w Chodczu, Przedczu, Kole i Kaliszu, gdzie objął posadę II nauczyciela w tamtejszej szkole elementarnej-ewangelickiej. Do Wielunia przybył w końcu 1862 r. Wyjechał wiosną 1863 r. – „translokowany” do powiatu siedleckiego – wobec niemożności prowadzenia zajęć lekcyjnych w normalnych warunkach.